

Ball de Gitanes

Vilafranca del Penedès

Ubicació

Comarca: Alt Penedès
Lloc/Adreça: Casc antic

Coordenades:

Latitud: 41.34637
Longitud: 1.69811
UTM Est (X): 391083
UTM Nord (Y): 4578026

Classificació

Número de fitxa 08305 - 282
Àmbit: Patrimoni immaterial
Tipologia Música i dansa
Estil / època: Contemporani
Segle XIX-XX
Estat de conservació Bo
Protecció Inexistent
Accés Fàcil
Ús actual: Lúdic
Titularitat Pública
Fitxes associades:
[Festa Major de Sant Fèlix](#)
Autoria de la fitxa Jordi Montlló Bolart
Data de registre de la fitxa: dj., 18/10/2007 - 02:00

Descripció

Diversos autors consideren els Balls de les Gitanes balls amb parlaments; en el cas de Vilafranca, aquests adquireixen molta importància. Són balls parlats de tipus satíric.

No es disposa d'un text-guio sobre l'estructura dramàtica que s'utilitzava a Vilafranca antigament. L'actual

guió va ser creat per la restauració del 2001, és una adaptació feta per Raimon Casals. La part recitativa va intercalada en el desenvolupament de la dansa. S'han incorporat personatges que havien desaparegut o perdut importància i se n'han creat de nous. El grup queda compost del Capità, l'Estaquirot (que aguanta el pal), els Galerons (un home i una dona) i 6 parelles de Gitanos i Gitanes. La temàtica és la següent: el Capità fa els parlaments de presentació i clausura i els seus versos són d'exaltació al grup, d'agraïment al públic,... Els parlaments dels Galerons són una disputa d'enamorats; el de l'Estaquirot de disculpa per si algú s'ha alarmat en veure el ball; la Gitana Primera parla de política i si cal dels Administradors de la Festa; la Segona, que representa la branca més humil de la societat, comenta els greuges socials; la Tercera és un personatge còmic que utilitza les xafarderies com a eina per les seves intervencions; la Cordonera (o Gitana Quarta) defensa el petit comerç i la venda ambulant i aprofita per vendre qualsevol cosa; la Cinquena es relaciona amb la bruixeria i la Sisena és una venedora i a la vegada companya de xafarderies de la Gitana Tercera. Els versos dels Gitanos acostumen a ser una rèplica del que han dit les seves parelles.

Pel que fa als versos, en la reinterpretació no es podia utilitzar el material recollit, però sí que es van establir uns blocs amb similituds temàtiques, que junt amb la guia dels versos rescrits per Mestres, van permetre plantejar i caracteritzar els personatges. Durant molt anys la presència de les dones no era habitual i els papers femenins eren interpretats per homes disfressats. En la creació de l'estil dels versos s'ha procurat definir una línia on les paraules gruixudes i els insults no hi tenen cabuda. Existeix un vers tradicional, recollit a principis del segle XX i molt utilitzat durant el mateix: és el "Gitanyilles!". És un crit de guerra del grup, apareix al llarg de la representació del ball parlat per anunciar-nos la part coreogràfica a realitzar. La coreografia actual és una proposta de Raimon Casals, va recuperar puntejós com el punt de jota en el Ball de Galerons o la reincorporació de parts com la "Passada" o la figura anomenada la "trena".

L'esquema general ha quedat fixat en 3 parts. La primera figura és "la Passada" (que serveix per entrar al lloc on es ballarà), la segona és el "Ball" (ja sigui el "Ball de Cintes" o el "Ball de Galerons" o "Rotllet"), i la tercera torna a ser "la Passada" (marcant aquest cop la sortida del grup).

Presideix el grup el Capità que porta un fuet i el fa petar abans de començar. Al seu darrera van els dos Galerons, seguits de dues parelles de Gitanos, cada un amb la seva cinta agafada per la mà. Segueix l'estaquirot que porta el Pal, i al seu darrera, les altres dues parelles. La Cinquena i Sisena parella i la Formació Musical es disposen al final del grup.

Entra el grup fent "passada", avançar saltant i tocant les castanyoles durant 16 compassos. Arribats a lloc es col·loquen per fer el "ball de cintes": el Capità es manté al lloc on ha arribat, els gitanos i gitanes fan rotllana al voltant del Pal encarats amb les seves parelles, el Galeró es posa al cantó oposat d'on es troba, quedant en diagonal amb la seva parella. Comença el ball amb la 1a figura, el cordó (32 compassos), consisteix en fer una cadena els balladors, saltant rítmicament i entrecreuant-se i per tant, entrecreuant les cintes formant un cordó al Pal. La segona figura és la trena (32 compassos), consisteix en dividir el grup en dos i a entrecreuar-se només els balladors de cada grup, es formen dues trenes de quatre cintes cada una contínues al dibuix del cordó.

Observacions:

(Continuació descripció) La 3a figura torna a ser un cordó fet d'igual manera al primer; a l'acabar tots fan salutació al públic. Acabada aquesta part, s'inicia una altra molt diferent i molt airosa de moviments: és el ball de galerons.

El Ball de Galerons (32 compassos) és una jota de festeig, de provocació entre els dansaires, l'inicien els Galerons ballant entre sí per continuar fent-ho amb els gitanos i gitanes. Ballen dues vegades amb els membres del grup i acaben ballant junt altra vegada. La primera part és una jota clàssica, la segona part són uns desplaçament endavant i enrere, i la tercera part és una reverència que fa el noi per demanar alguna cosa a la parella, o enganyar-la i aixecar-li les faldilles... Aquesta última part és lliure i improvisada. Després s'inicia la desfeta de les tres figures del pal, que es fa a l'inversa. Els membres es posen d'esquena a la seva parella i d'aquesta manera desfan les cintes. En aquesta desfeta de cintes, es para entre part i part per dir el versos. Quan s'acaba, i per cloure el ball, el grup salta 8 compassos al voltant del pal enrotllant les cintes, i al compàs 7 les llancen enlaire per saludar al públic.

Durant les figures que es fan al Pal, els Galerons ballen al voltant dels membres del grup fent el mateix pas, a part de giravolts, dobles salts i altres modificacions que improvisen. Els membres del grup, menys el Capità i l'Estaquirot, toquen també les castanyoles al ritme de la música.

La indumentària dels nois consta d'una camisa i pantalons color cru, faldellí, camalls amb grans cascavells, faixa morada, mocador al cap -nuat davant o darrera- i espadnyes de veta negra. El color dels faldellins i els camalls és blau fosc o grana per als que ballen amb les cintes, negre és del Capità i l'Estaquirot i el blau clar pel Galeró.

La indumentària de les noies consta de pantalonets i enagos crus, faldilla de color marró o verd, brusa, cosset blau o rosat, mantó -només el fan servir els vespres, són llisos, sense serrells i de color negre, gris, granat i blau- i espadnyes. Porten arracades i es pentinen al seu gust. Les faldilles de les noies i les camises dels nois, estan totes ornamentades amb flors de vetes.

Els Galerons utilitzen una tonalitat més clara; perquè representen la parella més jove del grup (els nuvis) i el blanc és color de puresa. La faldilla és de color beige amb un vió blau a la part inferior, el mateix blau que el cosset i el mantó de la noia i en els camalls del noi.

Tots els gitans i gitanes, excepte el Capità i l'Estaquirot, porten castanyoles a les mans. El Capità porta un fuet; l'Estaquirot és qui aguanta el pal. Aquests dos a les espatlles porten un farcell.

El pal és l'emblema i el símbol del grup: representa l'antic Arbre de Maig. Fet de fusta i envernissat, està coronat per una tofa de flors d'on surten les cintes, són vetes (dues de color blanc, dues de verdes, dues de vermelles i dues de grogues). El disseny d'aquest vestuari és de Blanca Ferré.

Pel que fa a la música hi ha documentades diverses versions de les diferents parts del ball. La "Passada" és una música alegre, d'introducció, que serveix per obrir-se pas, col·locar-se i preparar-se per començar a ballar. També crida la gent per anar a veure el ball. Aquesta part que s'ha recuperat.

En el "Ball de Cintes", els balladors teixeixen entorn del pal. Es pot anar repetint depenent de les parts que s'executin (per tal d'enllaçar el "cordó" amb la "trena" i aquesta altra vegada amb un "cordó").

La part més engrescadora és el "Rotllet" o "Ball de Galerons". El ritme d'aquesta peça és el d'una jota; a la seva part final hi ha una salutació, en la que s'arrelenteix el ritme de la peça (com el principi de la salutació) i es va accelerant fins arribar al final (el mateix ritme en que s'ha començat la jota).

Els instruments que els acompanyen, a més de les castanyoles, hi ha les gralles i el timbal.

Història

L'actual Ball de les Gitanes es va crear l'any 2001 per cobrir el buit deixat per l'anterior grup l'any 2000. La comunitat gitana de Vilafranca va anunciar que no tenien gent dins la família per fer-se càrrec del ball com havien fet en els últims 100 anys. En aquest context neix el nou grup, que disposats a treballar perquè no es perdi aquest ball, es responsabilitzen a vetllar i dur a terme la tasca d'executar el Ball de les Gitanes de Vilafranca durant la Festa Major i arreu on es demani.

Des del primer moment s'ha parlat d'una reinterpretació de la dansa enlloc d'una recuperació. Això és bàsicament per dos motius: d'una banda només passa un any de l'actuació del darrer grup i l'actual, cosa que no es pot considerar com si el ball s'hagi deixat de fer, sinó, simplement, que ha estat un any sense realitzar-se; i de l'altre, que el grup aprofita l'ocasió per fer un treball d'estudi i anàlisi per tal de replantejar aspectes d'aquest element folklòric.

El fruit d'aquesta reinterpretació és el que actualment es pot veure i gaudir, essent ben rebut pels vilafranquins i penedesenc des del primer moment en que apareix aquest grup al carrer.

El grup del Ball de Gitanes està format per 16 membres (9 homes i 7 dones). Si bé el primer any d'actuació en foren 12 els participants, en la primera revisió es va decidir incorporar al grup els 4 reserves o suplents dels quals es disposava. D'aquesta manera els membres del grup poden realitzar una rotació per tal de descansar.

L'actual guió va ser creat per la restauració del 2001, és una adaptació feta per Raimon Casals a partir de les descripcions existents, dels reculls folklòrics de Ballets del Penedès i l'Esbart Català de Dansaires, de l'estudi del desenvolupament general dels balls parlats i també d'uns versos escrits per Apel·les Mestres a partir d'uns originals recollits per Aureli Capmany al Penedès.

El treball final de definició i creació de nous personatges va ser dut a terme pels membres de la Comissió Artística del Ball (Blanca Ferré, Raimon Casals, Laura Cuyàs, Gemma Llop i Mei Montané) durant l'hivern posterior a la primera actuació, l'any 2001. Tots aquests personatges tenen el seu punt àlgid en la mostra folklòrica del dia 31 d'agost a la Plaça de la Vila, moment en que el grup alterna l'execució completa del ball amb els parlaments.

Per tal de mantenir el caràcter viu d'aquest ball, a banda dels versos ja tradicionals, els altres es renoven cada any mitjançant la guia d'uns esquemes fixats com a reiteratius dels distints personatges, creant així una simbiosis entre la tradició i la modernitat.

El vers tradicional de les Gitanilles és el següent:

" Gitanilles!!

Eh!!!

Aquestes sí que són gitanes.

Gitanes de condició,

i per nostres culpes i errades

anem a desfer el cordó".

Aquest vers, conegut àmpliament per la gent de la població, és el que s'utilitza amb alguna variant durant el transcurs de les cercaviles i processons. El crit Gitanilles!! Implica una resposta (Eh!!) sense la qual no es pot acabar el vers i que es demana que sigui dita pels espectadors.

Bibliografia

BAYER, Xavier i altres (1997). Abecedari de la Festa Major de Vilafranca del Penedès. Edita Vilatana, C.B. Vilafranca del Penedès.

